

Валерія Шульгіна,

к. пед. н., завсектором нотних видань НБУВ,

Ірина Бобришева,

м. н. с. сектору нотних видань НБУВ

ОЛЕКСАНДР ДЗБАНІВСЬКИЙ - ФУНДАТОР МУЗИЧНОГО ВІДДІЛУ НБУВ (до 70-річчя відділу)

У статті висвітлюється творча концепція видатного українського просвітителя в галузі музичного мистецтва, композитора, критика, педагога й співака Олександра Тихоновича Дзбанівського (1870-1938), засновника та першого завідувача Музичного відділу НБУВ.

Усе життя він присвятив втіленню своєї мрії про розквіт музичного мистецтва в Україні, котра «в минулому прищепила музичну культуру в Москві і на протязі більш двох століть постачала співаків, музик, диригентів і навіть твори, і яка й сьогодні надзвичайно багата і голосами, і музичними здібностями» (Архів НБУВ, оп.1, од. зб. 338, арк. 82).

Олександр Дзбанівський народився 1870 р. у с.Маньківці на Уманщині. Отримав типове для українських родин виховання, де звучала українська пісня і вшановувалися сімейні традиції. В автобіографії Олександр Тихонович згадує: «В 3-4 роки я вже підтягував співам батька і брав участь в родинних концертах разом з старшими сестрами» (Інститут рукопису НБУВ, ф. 67, №541, арк.1).

Вчився спочатку Дзбанівський в Уманській бурсі, де «єдиною втіхою був спів українських народних пісень» (там само, арк.2), а потім у Київській семінарії. В цей час він захоплюється малюванням, яке в семінарії викладав відомий український художник М.Пимоненко, «стає заядлим опероманом», починає серйозно опановувати гру на скрипці в професора Отакара Шевчика та теорію і гармонію музики в класі композитора Л.Д.Малашкіна в семінарії. Але найбільших успіхів досягає в мистецтві співу, зберігаючи, як і в дитинстві, прихильність до української пісні: «В четвертому класі (семінарії) мене вже інакше не звали, як «артистом», бо я вже почав співати романси... В цей час засновувалися в Києві вокальні гуртки, які співали переважно українські

пісні, в них і я брав участь» (там само, арк.4). Два роки навчання у професора К.Еверарді, який навіть викладав безкоштовно заради талановитого учня, сформували Дзбанівського як професійного співака. Водночас він як вільнослухач відвідує Київський університет.

Спеціальну музичну освіту Дзбанівський отримав у московському Філармонічному училищі, навчаючися теорії музики в класах професорів Кругликова та Ільїнського.

Педагог-просвітник, композитор і виконавець, критик та організатор благодійних акцій, Олександр Тихонович, як і угорські композитори З.Кодай та Б.Барток, намагається практично вирішити справу музичного виховання молоді, викладаючи співи в школах і гімназіях Києва та Житомира, організовуючи різні заклади для малюків. На Житомирщині він «заснував дитячі (літні) садки, де під [його] керівництвом водили зі співом різні ігри тисячі дітей, дитячі приюти й майстерні, воскресні й вечірні школи, народні читання з концертами» (там само, арк.7).

«Викладаючи співи, - згадує Дзбанівський, - я побачив, що нема путніх збірок пісень ні для дітей, ні для хорів. Репертуар був застарілий і нецікавий. Тому почав складати свої збірки» (там само, арк.9). З 1900 р. друкуються збірки митця в найпрестижніших видавництвах: П.Юргенсона, А.Гутхейля в Москві, Л.Ідзиковського в Києві. Виходять «Школьное пение» у 10-ти випусках, «Хоровое пение» в чотирьох, «Сборник школьных песен» у шести, «Пісні та ігри для дітей молодшого віку» (ДВУ, 1929). У рукописах залишилися обробки українських народних пісень (ф.67, №75), «Нотна грамота

в таблицах» (ф.67, №77), «Дитячі музичні ігри» (ф.67, №78), інші музичні композиції. Збірки складають близько 1400 сторінок, включають багато обробок народних пісень, записаних та гармонізованих автором.

Педагогічна й громадська діяльність Дзбанівського, його творчий доробок у галузі музичного виховання на національних засадах відіграли надзвичайну роль у підвищенні музичної культури в навчальних закладах України, зокрема в харківських Музтехнікумі, а потім Муздрамінституті, де він працював викладачем, а згодом - професором.

Статті Олександра Тихоновича постійно друкувались у журналах «Русская музыкальная газета» (1897 - 1918), «Жизнь и искусство» (1898-1911), у газетах «С.-Петербург», «Вечернее время», «Слово», «Новая жизнь» до 1919 р.

Відомий редактор-видавець «Русской музыкальной газеты»* (СПб.) М.Фіндензейн з великою пошаною

ставився до Дзбанівського і запросив його співпрацювати з журналом, на що той згодився.

У 1938 р. Олександр Тихонович звернувся до музикознавчого дослідження «Музична бібліотека О.К.Розумовського» (Архів НБУВ, оп. 2, од. зб. 35, 89 арк.), усвідомлюючи її значення для історії України. Дослідник зазначає: «Особливої уваги заслуговує музична бібліотека гр. Олекси Кириловича Розумовського - (другої пол. XVIII ст.), що зберігається в недавно організованому музичному відділі бібліотеки Української академії наук (Київ). Можливо, що це лише єдина музична бібліотека, яка збереглася в такій значній кількості (понад 2 500 окремих творів). Особливо цінне те, що разом з нею збереглися майже всі каталоги, що відкидає всі сумніви відносно її справжності» (там само, арк. 9).

Автор обрав незвичайний культурологічний аспект дослідження музичної бібліотеки О.Розумовського: з погляду виконавських можливостей окремих музикантів, кріпацьких оркестрів та театральних труп того часу, які користувалися цією нотозбірною і, отже, мали досить високий професійний рівень. «Всім відомо, - зазначає Дзбанівський, - про той культурний вплив, який мала Україна на Росію, починаючи з початку XVI ст., коли російська школа, література, побут, мистецтво - все підпадало під вплив українських вчених, музик та ін. Найбільш яскраво помічається цей

* Журнал «Русская музыкальная газета» (Петербург, 1894-1918) чверть століття висвітлював музичне життя Росії, значне місце відводячи музичній бібліографії та нотографії. І сьогодні «Русская музыкальная газета» залишається найціннішим джерелом дослідження історії музики того періоду, включаючи й українське мистецтво, і користується великим попитом у науковців та виконавців. У фондах сектору нотних видань зберігаються всі випуски цього журналу зі статтями Дзбанівського. Співпраця з видавництвом найвизначнішого музичного журналу Росії того часу є свідченням високого професіоналізму митця.

вплив з того часу, коли Україна приєдналася до Москви (1654 р.). З того часу по царським наказам почали вивозити до Москви не тільки окремих славетних співаків, а й цілі хори з «реєнтами і творцями» (композиторами)» (там само, арк. 21).

Цю ж думку покладено Дзбанівським в основу обґрунтування необхідності відкриття музичної бібліотеки в Україні в листах до наркома А.Луначарського, до Головнауки УСРР, до директора ВБУ С.Постернака: «Україна поставляла для театрів, царської капели та інших капел кращих артистів, співаків, диригентів, композиторів-музичних діячів (Березовський, Бортнянський та ін.). А українські магнати помішки утворювали свої капели й оркестри (на кошти, що добуто потом і кров'ю українських селян), щоб похвалитись ними перед сусідами і «двором». І ось, приймаючи все це до уваги, а також і ту здатність до музики і талановитість, якими завжди славились українці, можна було б гадати, що Україна покрита мережею музичних бібліотек, музичних музеїв та колекцій музичних інструментів. А між тим на ділі - майже нічого немає. ... А тому, поки не пізно, треба будувати Центральну Національну музичну бібліотеку (рукописів і друку)» (Архів НБУВ, оп.1, од. зб. 567, арк.13).

«... Таке становище розвитку музичної культури на Україні весь час хвилювало мене, - старого музичного діяча, і, нарешті, примусило мене ще на початку 1927 р. подати до Укрнауки доповідну записку про потребу утворення на Україні в першу чергу Центральної музичної бібліотеки з музейним відділом, зазначивши і засоби збирання фондів» (там само, од. зб. 338, арк. 82). Дзбанівський вбачав завдання такої бібліотеки в тому, щоб «стати за головне нотосховище України, бути за наукову базу для студій українських вчених у галузі музикознавства, бути за одне з знаряддів поширення музичної культури серед широких мас працюючого люду України» («Пролетарська правда», 15 червня 1929 р.; ІР НБУВ, ф.33, №3055, арк.13).

11 листопада 1927 р. на засіданні Ради ВБУ було прийняте рішення про необхідність заснування Національної музичної бібліотеки УСРР у складі ВБУ як її Музичного відділу (Архів НБУВ, оп.1, од. зб. 140, арк. 15), 7.03.1928 р. затверджено штат нотно-музичного відділу (протокол №124, там само, арк. 87), а 14 листопада цього ж року «після всебічного обговорення обрано на посаду наукового робітника-керівника Музичного відділу О.Т.Дзбанівського» (протокол №135, там само, арк.111).

Організаційна структура нотно-музичного відділу мала бути такою:

1) Книги з музикознавства, музичні підручники, музичний довідковий матеріал (словники, програми тощо).

2) Ноти всіх типів інструментальної та вокальної музики.

3) Архів фонограм.

4) Музичний музей (там само, оп.1, од. зб. 354, арк. 14).

У проекті «Статуту музичного відділу ВБУ» було зазначено: «Завдання музичного відділу ВБУ як музичної бібліотеки і музичного архіву-музею всеукраїнського значення в основному зводяться до комплектування, опрацювання, охорони збірок, що переходять у відділі, та обслуговування наукових робітників-музикознавців, навчальних педагогічних та виконавчих кадрів... До складу Музичного відділу входять Музей-кабінет, устаткований музичними інструментами, і читальня, а також архів-музей (рукописи, автографи, програми, фотографії та інш.)» (там само, од. зб. 406, арк.21).

Дзбанівський наполягав на тому, що «існування музичного відділу (який являється Всеукраїнською музичною бібліотекою) лише як нотної бібліотеки - без книжок по музиці, журналів тощо не має значної цінності і ніяк не може бути за головну базу для студій українських вчених в галузі музикознавства» (ІР НБУВ, ф. 33, №2758, арк.11). Розпорошення музичних матеріалів по різних бібліотеках і відділах заважає плідній науковій роботі.

Його не полишала думка про організацію музичного музею в складі музичного відділу, тому що «лише музичної бібліотеки не досить для розвитку музичної культури, - потрібні ще матеріальні зразки муз. культури, як - музичні інструменти, рукописи, стародруки, портрети композиторів, музикантів-артистів, афіші, програми, фонограми, грам-платівки та інш. А тому стоїть на черзі - утворення музично-історичного музею чи музейного відділу при Музичній бібліотеці» (О.Дзбанівський. Про утворення музично-історичного музею. Архів НБУВ, оп.1, од. зб. 338, арк. 84).

Згадаємо, що музичний відділ Бібліотеки Конгресу США має чудову колекцію музичних інструментів, зберігає нотні рукописи, архіви видатних музикантів, включає концертне відділення, що планує й організовує концертно-виконавську роботу при Бібліотеці.

У листі до Упрнауки від 28.03.1928 р. Дзбанівський пише про музично-просвітницьку діяльність серед читачів: «Вже й тепер, ще до повного розгортання свого нотно-музичного відділу, Всенародна Бібліотека провадить демонстрації перед широкими читачівськими масами зразкових музичних творів Бібліотеки, улаштовуючи камерні вечори в супроводі пояснюючих доповідей та відповідних книжкових і нотних виставок» (Архів НБУВ, оп.1, од. зб. 254, арк.14).

Завдяки енергійним пошукам Дзбанівському пощастило-таки зібрати невеличку колекцію інстру-

ментів: клавикорд, гуслі, «рештку кріпацького оркестру Браницьких», шарманку XVIII ст. та ін. Завідувач художнього відділу Київської картинної галереї М.С.Павленко і завідувач музичного відділу ВБУ О.Т.Дзбанівський у 1930 р. уклали акт про передачу піаноли, скрипки, клавесина та мідних труб (там само, од. зб. 265).

Дослідник провів величезну організаційну роботу з комплектування фондів відділу, намалював чіткий план заходів щодо втілення ідеї організації Всеукраїнської музичної бібліотеки:

«1. У фонд бібліотеки положити перше всього всю бібліотеку Олеса Розумовського, яку пощастило знайти в Всенародній бібліотеці, і всі інші ноти (рукописні і друковані), яких там є більш 10 000 примірн., а крім того всі ноти і муз. теоретичні твори, які попали до окружних музеїв... а також ноти із «університетських» бібліотек.

2. Вибрати все, що є більш цінного в міських бібліотеках... в клубних бібліотеках... із музвузів (тільки дублікати і те, що має історичну цінність), а також із різних установ, де теж завалились ноти.

3. Звернутись через пресу до громадян з проханням жертвувати для бібліотеки ноти, музичні журнали й книжки.

4. Звернутись (теж через пресу) до закордонних композиторів з проханням надсилати до Ук. Муз. бібліотеки свої твори.

5. З таким же проханням звернутись до закордонних ното-видавництв і до муз. бібліотек.

6. Від імені НКО УСРР звернутись до НКО РСФРР з проханням:

а) дати по одному примірникові нот і книжок з резервних фондів музичних бібліотек та музеїв Ленінграда і Москви, а також з фонду, який склався з нотовидань Юргенсона та ін.;

б) повернути частину музичних матеріалів і інструментів, що в свій час було забрано на Україні і що має відношення до історії української музики...

7. негайно командувати освічену людину до Ленінграда і доручити їй пошукати по книжкових і нотних склепах, а також по бібліотеках приватних осіб необхідних нот і книжок з тим, щоб закупити більш цінне і необхідне, особливо те, що торкається української муз. культури...

З цим треба спішити, бо такі бібліотеки закупуються приватними нотними магазинами, дистрибуторами та інш.» (там само, од. зб. 567, арк. 14).

Дзбанівський також звертався з проханням надати допомогу в організації музичного відділу до багатьох державних установ: Держвидаву УРСР, Академії наук СРСР, Упрнауки, Державного книжкового фонду, Державної бібліотеки ім.Леніна, Бібліотеки Пушкінського дому, Московської консерваторії, Державної публічної бібліотеки в Ленінграді, Харківського музею мистецтва, Всеукраїнського

товариства культурного зв'язку з закордоном (там само, од. зб. 56, арк. 1) та ін.

Складаючи автобіографію, Дзбанівський у 1934 р. писав з приводу накопичення фондів: «З 1929 р. завідую Музичним відділом Бібліотеки ВУАН; музична бібліотека утворена по моїй ініціативі, і всі фонди відділу, за винятком обов'язкового примірника та невеличкого фонду, який зберігся в Бібліотеці (3 000 од.), зібрано мною без коштів (на сьогодні у Муз. відділі понад 100.000 од.). Також виконав складну роботу (як уповноважений Бібліотеки) по отборі і перевозу в надзвичайно тяжких обставинах цінних бібліотек із Житомира (9 вагонів)» (ІР НБУВ, ф.67, №547, арк. 8).

За відсутністю приміщення музичний відділ відкрився для відвідувачів лише навесні 1929 р. в будинку №14 по бул. Шевченка.

Отже, минуло 71 рік від заснування музичного відділу і 70 років з того часу, як прийшов перший відвідувач до його читального залу. У відділі працювало багато відданих своїй справі ентузіастів: дочка композитора Миколи Лисенка Катерина Масляникова (Маслянникова), кандидати мистецтвознавства Т.Шеффер та К.Черпухова, Н.Калиновська, Н.Фоміна. Сьогодні у Залі нотних видань продовжують справу О.Дзбанівського високоосвічені музикологи-бібліотекарі Лариса Івченко, Ірина Савченко, Ірина Бобришева, Євгенія Кожушко.

Концепцію Національної музичної бібліотеки України як центру музичної україніки, розроблену О.Т.Дзбанівським, покладено в основу роботи сектору нотних видань й на сучасному етапі. Накопичення фондів, їх збереження, дослідження і введення до наукового й культурного обігу - головні його завдання. За останні роки НБУВ поповнилась колекцією «Бібліотека Спілки композиторів України» (27294 прим.), яку безкоштовно було передано сектору, колекцією рукописів інструментальних, вокальних та музично-драматичних творів сучасних українських композиторів (1 300 прим.) - також безкоштовно переданою Міністерством культури і мистецтв України.

Сьогодні фонд сектору становить 203 290 прим.

Отже, закладені О.Т. Дзбанівським славні традиції розвивають сучасні покоління дослідників.

1. Дзбанівський О. По київських музеях та бібліотеках //Музика. - 1927. - №3. - С.27.
2. Івченко Л. З любов'ю до музики // Там само. - 1990. - №6. - С.14-15.
3. Черпухова К. Скарбниця знань // Там само. - 1979. - №6. - С. 32.
4. Шульгіна В. Питання становлення та розвитку музичного відділу ЦНБ // Бібліотека і розвиток історичної науки в Україні. - К., 1994. - С.166-169.
5. Степченко О. Особові архівні фонди видатних українських учених як джерело з історії організації спеціалізованих фондів Всенародної (Національної) бібліотеки України (1918-1934 р.). - Дис. ... канд. іст. наук. - К., 1997. - С.165-167.